

CLAUDIUS

BŮH A JEHO ŽENA

MESSALINA

ARGO

ROBERT GRAVES

CLAUDIUS BŮH A JEHO ŽENA MESSALINA

O strastiplném panování
TIBERIA CLAUDIA CAESARA, římského císaře
narozeného r. 10 př. n. l., zesnulého r. 54 n. l.,
jak je vylíčil sám, jakož i o jeho zavraždění,
zosnovaném neblaze proslulou AGRIPPINOU
(matkou císaře Nerona),
a jeho posmrtné deifikaci, jak je vylíčili jiní

CLAUDIUS

BŮH A JEHO ŽENA

MESSALINA

ARGO

ROBERT GRAVES

Přeložila Alena Jindrová-Špilarová

Czech edition © Argo, 2016

Copyright by The Trustees of the Robert Graves
Copyright Trust

Translation © Alena Jindrová-Špilarová

ISBN 978-80-257-1756-1 (váz.)

ISBN 978-80-257-1824-7 (e-kniha)

1 DVA ROKY UŽ UPLYNULY

od té doby, co jsem dopsal dlouhou historii o tom, jak jsem já, Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus, mrzák, koktavec a hlupák rodiny, který svým ctižádostivým, krvežíznivým příbuzným nestál ani za to, aby ho popravili, otrávnili, donutili k sebevraždě, poslali do vyhnanství na pustý ostrov nebo umučili hladem (tak si totiž jeden druhého odklízeli z cesty), tedy jak jsem je všechny přežil, dokonce i svého šíleného synovce Gaia Caligulu, a jak mě jednoho dne zcela neočekávaně provolali poddůstojníci palácové stráže císařem. Právě tím dramatickým okamžikem jsem své vyprávění uzavřel, což bylo na tak zkušeného historika jako já krajně neuvážené. Historik se nesmí odmlčet v okamžiku vrcholného napětí. Rozhodně jsem měl svůj příběh dovést ještě alespoň o krůček dál. Měl jsem vylíčit, co si o tom protiústavním činu palácové stráže myslela ostatní armáda, jaký názor na to měl senát a s jakými pocity přijal tak pramálo slibného panovníka, jako jsem byl já, zda následovalo krveprolití a jaký osud stihl Cassia Chaereu, Aquilu, Tygra – samé pretoriánské důstojníky – a Vinicia, manžela mé neteře, i ostatní Caligulovy vrahy. Ale kdepak já. Skončil jsem něčím úplně vedlejším, totiž tím, jaké myšlenky mi táhly hlavou, když mě vojáci nosili po nádvoří paláce kolem dokola a provolávali mi slávu a já jim seděl na ramenou jako pytel neštěstí a Caligulův zlatý dubový vínek, který mi vrazili na hlavu, se mi svezl šejdrem.

R. 41

Měl jsem ovšem důvod, proč jsem svůj příběh nedovedl dál; nepsal jsem ho totiž ani tak jako obyčejnou historii, ale spíš jako svou obhajobu – vysvětlení, jak jsem k tomu přišel a jak jsem strpěl, že ze mě udělali monarchu nad celým římským světem. Snad si vzpomínáte, jestli jste mé vyprávění četli, že můj děd i otec byli přesvědčení republikáni, a já jsem se vyvedl po nich. Vláda mého strýce Tiberia a pak mého synovce Caliguly mě v mém protimonarchistickém smýšlení jen utvrdily. Bylo mi už padesát, když mě provolali císařem, a v takovém věku nemění člověk své politické přesvědčení ze dne na den. Psal jsem tedy hlavně proto, abych ukázal, že jsem se do toho dostal nevinně, že jsem neměl nejmenší touhu vládnout, ale v onom kritickém okamžiku bylo naprosto nutné podvolit se vrtochu vojáků. Odmítnout bylo by znamenalo nejen mou smrt, ale také smrt mé ženy Messaliny, kterou jsem vroucně miloval, i našeho nenarozeného dítěte. (Pročpak má asi člověk tak silný citový vztah k nenarozenému dítěti?) Především mi záleželo na tom, abych v budoucnosti nedostal nálepku vychytralého oportunisty, který ze sebe dělá blázna, čekal si pěkně v zámětku, až se doslechl o spiknutí proti císaři, a potom se honem drze dral o nástupnictví. V tomto pokračování bych chtěl vysvětlit a omluvit křivolake cesty své třináctileté vlády. Předpokládám totiž, že budu schopen ospravedlnit své zdánlivě nedůsledné činy v různých údobích svého panování. Chci je ukázat v jejich vztahu k zásadám, z nichž jsem se vám vyznal a od nichž jsem se, přísahám, nikdy záměrně neuchýlil. Jestliže je nedokážu ospravedlnit, snad vám alespoň objasním, v jak těžkém postavení jsem se octl, a ponechám vám na uvážení, zda jsem měl na vybranou jednat jinak a jak jsem si měl počínat.

Abych tedy navázal, kde jsem přestal: Nejdřív bych rád znovu připomenul, že pro Řím mohlo všechno dopadnout daleko hůř, kdyby tu náhodou nebyl právě na návštěvě židovský král Herodes Agrippa. V krizi, kterou vyvolal atentát na Caligulu, to byl jediný člověk, který si zachoval chladnou hlavu a zachránil vlastně veškeré obecenstvo v divadle na Palatinském pahorku, když se je chystali zmasakrovat Germáni z císařovy tělesné stráže o síle jedné kohorty. Snad je zvláštní, že čtenáři se až do poslední stránky mého příběhu nesetkali skoro s žádnou přímou zmínkou o podivuhodné historii Heroda Agrippy, ačkoliv se v několika fázích těsně proplétala s mou. Ovšem chtít vylíčit jeho dobrodružství, která stojí za přečtení sama o sobě, bylo by znamenalo vykázat mu ve vyprávěném příběhu příliš významné místo, a já jsem potřeboval položit důraz na něco jiného. Vždyť i tak mi ustavičně hrozilo nebezpečí, že svou historii zavalím spoustou materiálu pochybného významu. Teď jsem rád, že jsem došel k takovému rozhodnutí, protože v dalším vyprávění bude Herodes Agrippa hrát nesmírně důležitou roli. Mohu se rovnou pustit do vylíčení jeho života až do okamžiků kolem zavraždění Caliguly, bez obav, že budu odbočovat k věcem nepodstatným, až dojdu k jeho smrti. Takto neoslabím dramatickou jednotu děje tolik, jako kdybych byl jeho historii roztáhl přes obě knihy. Nemohu ovšem tvrdit, že jsem historik dramatický; jistě vám neušlo, že si nepotrpím na literární formalismus. Ovšem o Herodovi by se asi nedalo psát bez určité dávky teatrálnosti. On sám totiž takovým stylem žil – jako jevištní hrdina nějakého dramatu – a ostatní herci mu po celou dobu vlastně jenom přihrávali. Jeho osud se nedá nazvat dramatem v tom nejčistším klasickém smyslu, i když ho nakonec přeťal ve stylu klasických tragédií konvenční boží

trest za konvenční řecké provinění – totiž vzpurnost; nikoli, nahromadilo se v něm příliš mnoho neřeckých prvků. Tak například bůh, který ho potrestal, nebyl žádný bůh z našich olympských dobráků. Byl to prapodivný bůh, jakého byste marně hledali v celé mé rozsáhlé říši i mimo ni, bůh, který nemá žádnou podobu, jehož jméno jeho oddaní věřící nesmějí vyslovit (i když se na jeho počest obřezávají a provádějí mnoho jiných neslýchaných barbarských obřadů) a který prý dlí sám v Jeruzalémě v starobylé cedrové schráně, truhle, vyložené jezevčími kůžemi, obarvenými na modro, a nechce mít nic společného s ostatními bohy, a dokonce ani neuznává existenci žádného z nich. A mimoto se do té tragédie přimísilo přece jen leccos z frašky, takže by se nehodila za námět žádnému řeckému dramatikovi zlatého věku. Jak by se asi důstojný pan Sofoklés vypořádal s problémem Herodových dluhů s tím jeho váženým básnickým stylem! Ale jak už jsem řekl, musím vám teď obšírně vyprávět to, k čemu jsem se nedostal dřív, a nejlepší by bylo odbýt si rovnou celou tu starou historii, než budu zase pokračovat dál. Nuže, tady konečně začíná:

PŘÍBĚH HERODA AGRIPPY

Herodes Agrippa nebyl, to si musíme ujasnit hned na začátku, v žádném pokrevním ani jiném příbuzenském vztahu k velkému Markovi Vipsaniovu Agrippovi, Augustovu vojevůdci, který se oženil s jeho jedinou dcerou a skrze ni se stal dědem mého synovce Gaia Caliguly i mé neteře Agrippinilly. A rovněž nebyl Agrippovým propuštěncem; to vás mohlo také klidně napadnout, jelikož v Římě je běžným zvykem, že propuštění otroci přijmou na důkaz vděčnosti jméno svého dřívějšího pána. To tedy nikoliv.

Ke svému jménu přišel takhle: dostal je právě na paměť tohoto Agrippy, který krátce předtím zemřel, a to od svého děda Heroda Velikého, krále Židů. Ten výjimečný a hrozný stařec totiž vděčil za svůj trůn právě tak svým stykům s Agrippou jako ochranné ruce císaře Augusta, který si ho pěstoval jako užitečného spojence na Blízkém východě.

Herodovský rod pocházel původně z Edomu, pahorkaté krajiny ležící mezi Arábií a jižní Judeou. Nebyl to rod židovský. Herodovi Velikému, jehož matka byla Arabka, svěřil Julius Caesar správu nad Galilejí, v tutéž dobu, kdy jeho otec zase převzal správu nad Judeou. Tehdy mu bylo teprve patnáct. Hned na začátku se zapletl do nepříjemností za to, že dával bez soudu popravovat židovské obyvatele, když na svém území potlačoval lupičství, a byl postaven před sanhedrín, nejvyšší židovský soud. Při té příležitosti si počínal velice arogantně, před soudce předstoupil v nachové tóze, doprovázen ozbrojenou družinou, rozsudku se však vyhnul tím, že z Jeruzaléma tajně uprchl. Utekł do Sýrie pod ochranu římského místodržitele a ten mu ve své provincii nabídl nové místo: udělal ho správcem jedné oblasti blízko Fénicie. Abych to vzal zkrátka: tento Herodes Veliký, jehož otec mezitím zemřel po požití jedu, stal se králem Židů na společný rozkaz mého děda Antonia a prastrýce Augusta (neboli Oktaviána, jak se tenkrát jmenoval) a po třicet let vládl přísně a slavně nad územím, které mu Augustus ve své štědrosti neustále rozšiřoval. Oženil se postupně s deseti ženami, mezi nimiž byly dvě jeho vlastní neteře, a nakonec zemřel po několika neúspěšných pokusech o sebevraždu na nemoc možná nejbolestivější a nejodpornější, jakou lékařská věda zná. Říká se jí Herodův neduh, jiné jméno snad ani nemá, a pokud vím, před ním na ni nikdy nikdo neonemocněl. Jejími příznaky

byl dravý hlad, po němž chorý úporně zvracel, žaludeční hniloba, mrtvolně páchnoucí dech, červi líhnoucí se na přirození a ustavičný vodnatý výtok ze střev. Ta choroba v něm vyvolávala nesnesitelnou úzkost a jeho povahu, už od přírody divokou, bičovala až k šílenství. Židé tvrdili, že tak Heroda trestá jejich Bůh za dvě krvesmilná manželství. Jeho první ženou byla Mariamne ze slavné židovské makabejské rodiny a tu Herodes vášnivě miloval. Ale jednou, když měl odcestovat z Jeruzaléma do Laodiceje v Sýrii, kde se měl setkat s svým dědečkem Antoniem, dal svému vrchnímu správci tajný rozkaz pro případ, že by se stal obětí intrik svých nepřátel: ať Mariamne zemře, aby nepadla do rukou Antoniovi. Totéž udělal pak později, když se chystal na cestu na Rhodos za Augustem. (Jak Antonius, tak Augustus byli známi jako muži velice smyslní.) Když se Mariamne o tom tajném rozkazu dověděla, nemálo se jí to pochopitelně dotklo a dovolila si před Herodovou matkou a sestrou takové výroky, jaké raději neměla nikdy vypustit z úst. Obě ženy totiž žárlily na její moc nad Herodem, a tak mu to po návratu pěkně zatepla vyklopily. Navrch ji ještě obvinily z toho, že prý se v jeho nepřítomnosti dopustila naschvál a ze vzdoru cizoložství – a jako jejího milence uvedly vrchního správce. Herodes je dal oba popravit. Ale potom byl tak zdrcen nezměrným žalem a lítostí, že dostal vysokou horečku, která ho skoro zabila. Když se uzdravil, choval se tak nevrlé a často zuřivě, že pro sebemenší podezření dával popravovat i své nejbližší přátele a nejbližší příbuzné. Jednou z mnoha obětí Herodova řádění byl nejstarší Mariamnin syn. Popravili ho spolu s jeho bratrem, protože je udal jejich nevlastní bratr, později rovněž popravený, že prý usilují otci o život. Augustus o těchto vraždách vtipně poznamenal: „Raději

bych byl Herodovým vepřem než Herodovým synem.“ Herodes byl totiž židovské víry, takže nesměl jíst vepřové, a jeho čuníci se tedy mohli v pohodlí dožít vysokého věku. Ten nešťastný princ, Mariamnin nejstarší syn, byl otcem mého přítele Heroda Agrippy. Toho, tehdy čtyřletého, poslal Herodes Veliký na vychování k Augustovu dvoru do Říma hned poté, co z něho udělal sirotka.

Byli jsme s Herodem Agrippou přesně stejně staří a měli jsme spolu mnoho společného. Prostředníka nám dělal můj drahý přítel Postumus, Agrippův syn, k němuž Herodes Agrippa přirozeně přilnul. Herodes byl velmi hezký chlapec a Augustus ho měl rád. Patřil mezi jeho oblíbence, za nimiž chodíval do gramatické školy, a v loubí na nádvoří si tam s nimi hrával kuličky, přeskakovali se navzájem a házeli po sobě žabky. Ale rošťák byl Herodes Agrippa k pohledání! Augustus měl oblíbeného psa z Hadran poblíž Etny, takového hlídacího hafana s huňatým ocasem, a ten neposlechl nikoho na světě kromě svého pána, ledaže mu Augustus výslovně nařídil: „Poslouchej toho a toho, dokud si tě zase nezavolám.“ Pes tedy udělal, co měl nařízeno, ale za odcházejícím Augustem vrhal nešťastné toužebné pohledy. Když měl hafan jednou žízeň, nalákal ho malý Herodes na miskou velice silného vína, až se namazal jako otrlý vysloužilce, když se loučí s vojnou. Na krk mu potom pověsil kozí zvonec, ocas mu pomaloval šafránovou žlutí a nohy a čumák nachovou červení, k tlapám mu přivázal prasečí měchuřiny, na lopatky husí křídla, a pak ho pustil na nádvoří císařova paláce. Když se Augustovi zastesklo po mazlíčkovi a zavolal: „Tyrone, Tyrone, kdepak jsi?“ a skrze bránu se k němu přibelhala tahle prapodivná bestie, byl to jeden z nejměšnějších okamžiků takzvaného zlatého věku římské historie. Stalo se to naštěstí o veselých

slavnostech na počest boha Saturna, takže z toho Augustus nemohl nic vyvozovat. Pak měl Herodes také ochočeného hada, kterého naučil chytat myši a jenž si při vyučování schovával pod tógou, aby jím povyrážel kamarády, když se učitel nedíval. Měl na ostatní žáky tak špatný vliv, že ho nakonec ze školy vzali a studoval se mnou u Athénodóra, mého bělovousého vychovatele z Tarsu. Zkoušel své žertíky samozřejmě i na Athénodórovi, ale toho dobráka nevyvedl z míry a já jsem ho v tom vůbec nepodporoval, protože jsem měl Athénodóra strašně rád, takže toho sám brzy nechal. Herodes byl ohromně bystrý, měl obdivuhodnou paměť a obzvláštní nadání na jazyky. Athénodóros mu jednou řekl: „Herode, uvidíš, že jednoho dne tě povolají, abys ve své rodné zemi zastával nejvýznamnější postavení. Hleď, abys každou hodinu svého mládí prožil v přípravě na toto poslání. Se svým nadáním se můžeš nakonec stát stejně mocným panovníkem, jako byl tvůj děd Herodes.“

Herodes odpověděl: „To je všechno hezké, Athénodóre, ale já mám spoustu zlých příbuzných. Nemáš ponětí, jaká je to sebranka, sbírka hrdlořezů, darebáků, že bys takové nenašel, kdybys sjezdil celý svět. A za těch osm let od smrti mého dědečka se prý ani v nejmenším nepolepšili. Jestli budu nucen vrátit se zpátky domů, nepřežiju nejspíš ani půl roku. (To říkával i chudák otec, když byl tady v Římě na vychování v rodině Asinia Polliona. A můj strýc Alexandr, který tam byl s ním, to tvrdil taky. A měli pravdu.) Můj strýc, král Judeje, je věrný obraz starého Heroda, jenomže ve svých neřestech mrzký, a ne velkolepý. A strýcové Filip a Antipas, to je vykutálená dvojice.“

„Ctnost, třeba jediná, obstojí proti mnoha neřestem, můj malý princi,“ řekl Athénodóros. „Nezapomeň, že židovský národ je ctnosti oddán přímo fanaticky, jako žádný

jiný na světě. Když pozná, že jsi ctnostný, postaví se za tebe jako jeden muž.“

Herodes odpověděl: „Židovská ctnost nemá mnoho společného s ctností podle řecko-římského pojetí, Athénodóre, jak nás učíš. Ale díky za tvá prorocká slova. Jestli se někdy stanu králem, můžeš se na mne spolehnout, že budu opravdu dobrý král. Jenže dokud nebudu sedět na trůně, nemohu si dovolit chovat se ctnostněji než ostatní členové mé rodiny.“

Co vám mám říci o Herodově povaze? Většina lidí – to je má zkušenost není ani ctnostná, ani zkažená, ani dobromyslná, ani zlomyslná. Mají od všeho trochu a nic z toho příliš dlouho. Šedivá prostřednost. Ale někteří lidé si přece jen dokáží zachovat věrně svůj výrazný, ucelený charakter, a právě ti zanechávají v historii nejhlubší stopy. Já bych je rozdělil do čtyř kategorií. V první jsou ničemové s kamenným srdcem, jejichž názorným příkladem byl Macro, prefekt pretoriánů za Tiberia a Caliguly. Do druhé spadají lidé ctnostní, ale se srdcem právě tak kamenným, a ty zase jako zářný příklad reprezentuje Cato Censorius, přízrak mého mládí. Do třetí patří lidé ctnostní se zlatým srdcem, jako například starý Athénodóros a můj ubohý zavražděný bratr Germanicus. A v poslední kategorii jsou typy nejvzácnější, rošťáci se zlatým srdcem, a právě sem se řadí jako nejdokonalejší příklad Herodes Agrippa. Takoví rošťáci se zlatým srdcem, takoví Anticatonové, dovedou být nejužitečnějšími přáteli, když se člověk octne v nouzi. Nic od nich nečekáte. Nemají žádné zásady, jak sami uznávají, a myslí jenom na vlastní prospěch. Ale zajděte za nimi, když nevíte kudy kam, a řeknete: „Zapřísahám tě, udělej pro mě tohle a tohle,“ a oni to skoro vždycky udělají – ne jako přátelskou úsluhu, ale (budou vám tvrdit) protože to

vyhovuje jejich potměšilým plánům; a neopovažte se jim děkovat! Tito Anticatonové pěstují hazardní hry a peníze rozhazují plnými hrstmi; ale to není tak zlé jako být lakomcem. A taky se v jednom kuse bratříčkují s opilci, vrahy, vychytralými obchodníky a kuplíři. Ale jim, zdá se, alkohol neškodí, a jestliže zosnují nějakou vraždu, můžete vzít na to jed, že pro oběť nebude nikdo truchlit. Obírají spíš bohaté podvodníky než nevinné a nuzáky a s žádnou ženou neobcují proti její vůli. Herodes o sobě vždycky tvrdil, že je od narození darebák. Já jsem mu na to namítal: „Ale kdepak, ty jsi v podstatě čestný člověk, který ze sebe darebáka jenom dělá.“ To ho vždycky rozzlobilo. Asi tak měsíc nebo dva před Caligulovou smrtí jsme spolu jednou hovořili na toto téma. Nakonec se mě Herodes zeptal: „Mám ti říct, co si o tobě myslím?“ – „Není třeba,“ odpověděl jsem. „Já jsem oficiální blázen císařského paláce.“ – „Podle mě,“ řekl, „jsou blázni, kteří předstírají, že jsou moudří, a mudrci, kteří předstírají, že jsou blázni, ale ty jsi případ, s jakým jsem se ještě nesetkal: blázen, který předstírá, že je blázen. A jednoho dne, příteli, pochopíš, s jakým ctnostným Židem se stýkáš.“

Když musel Postumus odejít do vyhnanství, sblížil se Herodes s Castorem, synem mého strýce Tiberia, a brzy získali oba pověst největších výtržníků v Městě. Pili jako duha, a jestli je pravda, co se o nich vypráví, noci trávili většinou lezením do oken a z oken a potyčkami s nočními hlídkami a žárlivými manželi a zuřícími otci úctyhodných rodin. Herodes zdědil hodně peněz po dědovi, který zemřel, když chlapci bylo šest, ale ty se mu hezky rychle rozplynuly pod rukama, jakmile s nimi směl nakládat po svém. Potom byl nucen si vypůjčovat. Nejdříve se zadlužil u svých urozených přátel, mezi nimiž jsem byl i já, a to